

EL BALL PARLAT DE SANT BARTOMEU D'ALBINYANA

Salvador Arroyo i Julivert

RESUM

El ball de sant Bartomeu és un dels balls de sants que va gaudir de reconeguda popularitat a la comarca del Baix Penedès i en la seva zona d'influència més pròpera durant el segle XIX i principis del segle XX.

Aquest ball, té el seu precedent més remot en unes festes reusenques de finals del segle XVIII, en que apareix documentalment per primera vegada.

Al Baix Penedès va ser representat pels carrers i places de quatre nuclis de població; com ara El Vendrell, L'Arboç, Masarboñès, Albinyana i Roda de Berà, ja a la comarca del Tarragonès.

Tant a Roda com a Albinyana s'en conserven encara els textos. El text albinyanenc, que estudia aquest treball, es un manuscrit que porta data de 1887 i fou localitzat per l'escriptor Joan Perucho, vinculat al poble desde que cap a l'any 1960 va comprar la casa del carrer major nº7, on va recollir el quadern.

El darrer intent documentat de representació del ball a Albinyana, el daten alguns testimonis orals, cap a la segona meitat dels anys 1940.

Nosaltres hem tingut accés al text i a d'altre documentació complementària de la mà de l'amic historiador Manuel Bofarull i Terrades.

1- EL BALL DE SANT BARTOMEU

A- PATRONATGE i DEVOCIÓ POPULAR: EL MARC GEOGRÀFIC.

Un aspecte prou important , que cal tenir en compte, en la divulgació del que tradicionalment coneixem per “ Balls de Sants”; és la constatació del grau d'arrelament popular que la devoció o patronatge local vers el sant en qüestió ,va tenir històricament en l'àrea geogràfica en que el ball es troba documentat.

Si l'argument del ball gira a l'entorn d'una devoció o patronatge molt específic, el marc geogràfic de representació es molt més restringit. A tall d'exemple tenim:

- Ball de la Mare de Déu del Vinyet (a Sitges)
- Ball de la Mare de déu de la Candela (a Valls)
- Ball de la Mare de déu del Tallat (a Rocallaura)
- Ball de la Mare de Déu de la Misericòrdia (a Reus)
- Ball de Santa Creu (a la Riera)
- Ball del Sant Crist (a Salomó)
- Ball de Sant Pere Armengol (a la Guàrdia dels Prats).

Si l'argument del ball gira a l'entorn d'una devoció o patronatge més genèric, el marc geogràfic de representació es molt més ampli:

- Ball de Santa Magdalena (a Bonastre i la Massó)
- Ball de Santa Margarida (La Riera , la Bisbal, Vilanova)
- Ball de Sant Jaume (El Vendrell, Sant Jaume dels Domenys, Els Garidells)
- Ball de Sant Julià (L'Arboç, Vilafranca)
- Ball de Sant Martí (Altafulla, Sant Martí Sarroca).

Així l'extensió del marc geogràfic de representació d'un ball de sants, esta directament relacionat amb la extensió de la devoció o patronatge que vers el Sant hi ha en una àrea geogràfica determinada . El ball junt amb les oracions i els goigs son manifestacions de la religiositat popular del lloc.

Un cas ben clar d'aquesta interrelació el trobem en el ball de sant Bartomeu, ja que el patronatge i la devoció popular pel Sant, es troba força implantat en l'àrea geogràfica en que l'activitat del ball es documenta històricament.

D'aquesta manera es documenta el patronatge del Sant en els nuclis de població de Masdarbonès, Albinyana i el Montmell (Baix Penedès). Roda de Berà (Tarragonès). Montferri i Alió (Alt Camp). Sitges (Garraf).(1).

En cinc d'aquests set nuclis esmentats Albinyana, Masarbonès, Roda de Berà, Montferri i Sitges , hi ha documentades representacions del ball en algun que altre període les segles XIX i XX. (1). A més en tres d'aquests pobles es conserven els textos del ball; Roda, Albinyana i Montferri. En d'altres nuclis popers com ara El Vendrell o L'Arboç al Baix Penedès hi ha constància de representacions al pròpi nucli - el cas del Vendrell- ; o per colles del poble en d'altres festes patronals, en el cas de l'Arboç. Tot i que en ambdós nuclis no hi ha una especial vinculació vers sant Bartomeu.

Així doncs ,cal tenir present també en aquest cas concret, el paper de divulgació de la devoció que tenen aquí, les altres manifestacions de la religiositat popular: Les oracions,les pràctiques de l'esglèsia, els goigs, o fins i tot d'altres balls parlats.

Pel que fa al primer gènere, direm que hem pogut constatar la presència d'una oració dedicada sant, que sota el títol de “ Oració a Sant Bartomeu” ens va recitar i vàrem recollir

l'any 1980 de la vendrellenca Josepa Mañe i Romeu " Pepa Flaessa" (1882-1984). En aquesta oració el sant s'invoca com a protector de la llar, de les parteres i dels infants i demostra novament la popularitat de l'apòstol en la religiositat popular:

“- on aneu vos, Bartomeu ?
- a Vos vinc jo, pare meu.
- entorneu-vos- en Bartomeu,
que jo us he donat un do.
On sereu anomenat,
cap lladre farà forat,
cap criatura s'ofegarà,
ni dona morirà de part,
ni cap llamp no tocarà.
Així sigui , vulgui Déu,
Gloriós Sant Bartomeu!.
Pare Nostre .... “ (2).

Pel que fa a les pràctiques de l'església , cal tenir present que la diada del sant - 24 d'agost-havia esta festa de " precepte" encara al segle XIX. Així es que el diari tarragoní " El Tarraconense" de 25 d'agost de 1870 , recull que " ayer, festividad de San Bartolomé, antigua media fiesta, feu muchíssima la gente que, considerando el dia como antes de la supresión de aquellas, fueron a oír misa durante toda la mañana ... “ (1).

Els goigs, es un altre de les manifestacions de la cultura popular fortament lligades a la figura del sant. Tenim coneixement de fins a quatre textos diferents, cantats i/o editats en altres tants nuclis on s'havia representat el ball hagiogràfic del sant. Sitges editats l'any 1928. Roda de Berà , publicats l'any 1989 . Masarbonès editats l'any 1990 i Albinyana l'any 1996. En tres d'ells, els de Roda de Berà, Masarbonès i Sitges hi ha referències directes a l'argument ques es desenvolupa en el text del ball que estudiem.

Un quart element que demostra la popularitat de sant Bartomeu en la nostra antiga societat rural, es el fet de que el seu nom i referències al seu martíri, apareixen en d'altres textos de balls parlats, com ara el de Malcasats (documentat desde 1845) o el Ball del sant Crist de Salomó (còpia datada l'any 1843). En el primer, la referència al sant la localitzem en el parlament del sabater, que explica que :

“ Ja tinch fet lo determini
si per cas ella no creu
faré com Sant Bartomeu
pelantla de cap a peus” (3).

En el segon cas, la invocació al sant apareix en el parlament de la segona dama, amb una referència prou relacionada amb l'argument del ball de sant Bartomeu:

“ Aixís com del Deu barich
se librà Sant Bartomeu,” (4).

Definitivament, la devoció popular vers sant Bartomeu, juga un paper prou important a l'hora de valorar l'extensió geogràfica de les actuacions del ball.

B- LA CRONOLOGÍA: EL MARC HISTÒRIC.

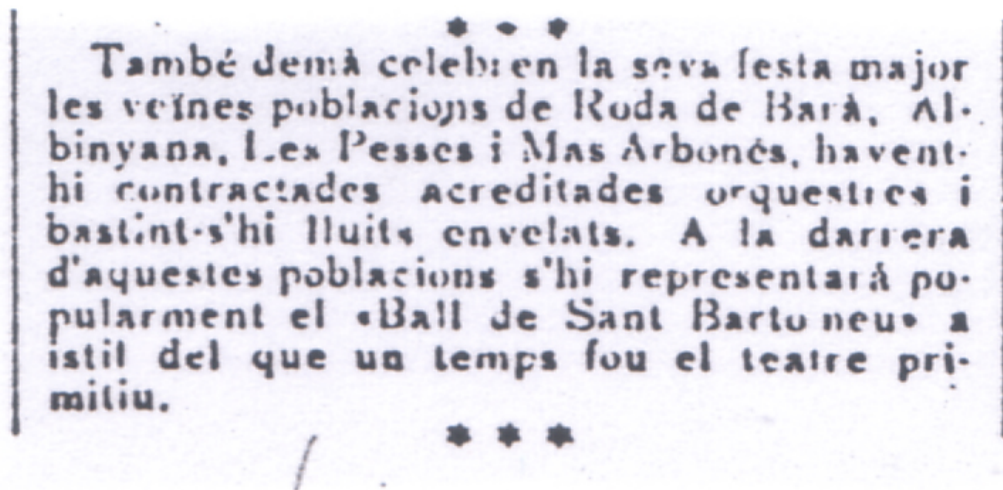
La primera actuació coneguda del ball de sant Bartomeu la localitzen Pere Anguera i Josep Bargalló a la ciutat de Reus cap el 1798. (5) El document on consten els " Balls i costs de les festes de la inauguració de la capella de Sant Domingo de Reus l'any 1798". D'entre

els dotze balls assistents a la celebració ,s'esmenta en quart llocel " B. de Sn Bartholome" que va cobrar 5 lliures, 12 sous i 6 diners. (6).

Ja entrats en el segle XIX. l'any 1852 es documenta a Roda de Berà (Tarragonès).(1) L'any següent , 1853, a Sitges (Garraf) (7). El 1858 una colla de l'Arboç el va anar a representar a Sitges ; i a la mateixa vila es documenta els anys 1863 i 1865 (8).L'any 1878 una colla de Roda de Berà el va representar a Tarragona per les festes de santa Tecla (1) aquest mateix any consta l'actuació del ball el 23 i 24 d'agost a la Nou de Gaià(32). Cap el 1886 es data una actuació al poble de Montferri (Alt Camp). L'any 1887 el podem documentar a Albinyana, segons consta en el manuscrit que estudiem.

A principis del segle XX, entre 1903 i 1908 hi ha referències orals d'una altre representació a Roda. L'any 1911 esta documentat novament a Montferri . L'any 1930 hi ha documentada una representació a Masarbonès (Baix Penedès) ; així la premsa local vendrellenca anuncia l'actuació del ball :

" També demà celebren la seva festa major les veïnes poblacions de Roda de Barà, Albinyana, Les Pesses i Mas Arbonès, havent-hi contractades acreditades orquestres i bastint-s'hi lluits envelats. A la darrera d'aquestes poblacions s'hi representarà popularment el " Ball de Sant Bartomeu" a istil del que un temps fou el tatre primitiu." (33)

L'any 1940 es representa a Roda de Berà i a Montferri. La darrera actuació coneguda es la de Roda l'any 1964.(1).

Hi ha també d'altres nuclis on es localitzen actuacions indatades del ball; així Martorell ha localitzat notícies d'actuacions a Masarbonès (Baix Penedès) i a Solivella (Conca de Barberà). Joan Amades documenta el ball al Vendrell (9), al nucli barceloní de Sants(10). així com també a Albinyana (11).

BALL DE SANT BARTOMEU: TAULA CRONOLÒGICA D'ACTUACIONS.

ANY 1798 1852 1853 1858 1863 1865 1878 1886 1887 1903/8 1940 1964 1930

REUS X

RODA X X X X X

SITGES X X X X

L'ARBOC X

La Nou de Gaià X

Tarragona X

Montferri X X

Albinyana X

Masarbonès X

Actuacions sense data.

Darrera representació coneguda.

Sants

Sitges 23 d'agost de 1990. (34)

Solivella

El Vendrell

2- EL BALL DE SANT BARTOMEU D'ALBINYANA.

A- LES FONTS ORALS.

Joan Amades es un dels primers folkloristes en esmentar el ball del sant con a representat a Albinyana amb certes peculiaritats, que no especifica:

“un altre poble que celebra la festa major (24 d'agost) és Albinyana. Fins a temps recents havien representat una versió del ball de sant Bartomeu diferent de les que ens són conegudes.” (11).

Testimonis més propers a nosaltres, son recollits per Joan Perucho i Manuel Bofarull, ambdós vinculats a aquest poble del Baix Penedès. Els dos autors deixen constància escrita del record del ball en la memòria oral dels més veterans habitants del poble. Així Joan Perucho explica que:

“ uns nens amb poms de semprevives. Anaven mudats, molt clenxinats i amb els seus vestits nous, com aquells, ja difunts, que temps ha feien cap a la rectoria, el dia de la Festa Major, per representar el 'Baile de San Bartolomé. Patrón de Albinyana', avui caigut en desús”. (12)

Manuel Bofarull recull de la tradició oral albinyanenca, com ara Dolors Mata i Güell

“ de cal Anton de la plaça” (1904- 1993), que :

“ quan venia la Festa Major (...) representaven peces de teatre que anomenaven 'balls'; i així feien el ball de Sant Bartomeu (...) i a les darrerries del segle XIX, representaven , a la

vora del Sagrat (plaça del davant del temple parroquial, antic cementiri)obres que es deien 'Marcos Vicente, renegado valenciano' i ' Juan Portela, el bandolero'. La gent del poble es repartia els papers, es disfressava adequadament i engegaven tots plegats el seu recitat" (13).

Relacionats amb aquestes representacions hi ha una colla d'anècdotes i detalls que Manuel Bofarull ha anat recollint i esbrinant : “ *anaven a buscar el cavall del 'Janetó'per fer un dels balls, possiblement el d'en Portela.*” (14).

Amb el renom de “ Janetó” es coneixia la família Vidal, i el propietari del cavall que refereix l'anècdota podria ser Jaume Vidal i Batlle, nat a Albinyana l'any 1858. (15)

Un dels pocs records del ball de sant Bartomeu és una representació indatada a cavall entre el segle XIX i XX de la qual Bofarull n'ha recollit alguns testimonis (15). Juntament amb aquest record, la memòria col·lectiva puntualitza que un dels personatges del ball, el diable, va originar el renom de “ Cal Diabló”, renom que encara ostenten al poble els descendents d'aquell actor decimonònic. A la recerca de l'antiguitat d'aquest nom de casa, Manuel Bofarull ens indica que :

“ es donat a una branca dels Nin, que abans es deien 'cal po de Rèllu'. Apareix a la segona meitat del segle XIX, quan vivien al carrer de la Plaça Major nº 3 d'Albinyana. (...) diríem que el primer “ Diabló” i que segurament el representava, és en Pere Nin i Mercader (1835-1912)”. (15).

El besné del primer “ diabló” Josep Nin Urgell (1933), va informar a Manuel Bofarull d'una altre curiosa dada a l'entorn del Ball del Sant ; és tracta de la notícia del darrer intent conegut de representar el ball. Aquesta notícia s'enmarca cap a la segona meitat dels anys de 1940:

“ Aquest Josep Nin Urgell, feliçment vivent, m'ha explicat que en temps del rector Llorenç Boloix i Badosa (que estigué a Albinyana entre 1944 i 1956) es va assajar el 'Ball de Sant Bartomeu' (l'informant feia d'angel en els assaigs) ; però que no s'arribà a representar. Potser ho van intentar, penso, al temps que es va fer el ball d'en 'Marcos Vicente' de les Peces.” (15).

Es tracta d'un intent de representació prou contemporani. En la dècada dels anys 40 hi ha un cert retorn a l'escenificació dels balls de Sants. Es poden documentar la reaparició dels balls de sant Bartomeu a Roda i a Montferri el 1940 (1). El del Sant Crist a Salomó el 1939-40. (4). El de santa Magdalena a Bonastre l'any 1941 (17). el de sant Ramon de Penyafort a Masllorenç l'any 1946 (18). Un retorn d'aquests balls en nuclis prou propers que podria haver propiciat l'intent documentat més amunt. Conjuntament a aquest moviment hi ha també al poble una certa activitat de dos balls, l'un es el ball de Bastons, introduït al poble entre 1948 i plenament actiu encara l'any 1950, quan es va organitzar un concurs de balls de bastons per la diada de la Mare de Déu del Carme ´ - 16 de juliol- Festa Major petita del poble. (19) L'altre es el Ball de Marcos Vicente, representat pel jovent del nucli de Les Peces, que va actuar per la Festa Major del 1947 i del 1948 i aquest darrer any també en la de Santa Oliva.(20).

Centrant-nos en el ball de Bastons, val a dir que pertanyia al “ Centro Parroquial” (21) ; és a dir que estava estretament vinculat a la parròquia, entitat que, recordem-ho, havia intentat assajar també el ball de Sant Bartomeu en temps del mateix rector Boloix.(15).

El ja citat Josep Nin Urgell “ Diabló”, en una entrevista a cal Sogues d'Albinyana ens ampliava alguns detalls a l'entorn dels assajos del ball de sant Bartomeu. Sembla que el ball es va arribar a assajar a la sala de la rectoria en una data indeterminada entre els anys 1944 i 1947, en tot cas Nin recorda que va ser abans de fer-se el ball de bastons que fou l'any 1948. La majoria dels actors eren membres del orfeó parroquial fundat pel mateix

rector Mn. Llorenç Boloix i Badosa (1905- 1978) l'any 1944. El rector i “ el Peras”, varen ser els iniciadors del projecte . Joan Mañe i Riembau (1882- 1952) , més conegut per “ el Peras” n'era el director, ja que ja tenia alguna experiència com a director escènic quan va montar els Pastorets locals en temps de Mn. Lluís Maleret (1939- 1943). El Peras era pagès i vivia al carrer de les quintanes nº 13 , tenia una còpia dels parlaments del ball de sant Bartomeu. Pel que fa a la nòmina d'actors , Josep Nin, ens recorda que Enric Mercadé i Guasch feia de sant Bartomeu i que Bartomeu Nin Segalà “ Casets” i ell mateix Josep Nin i Urgell “ Diabló” feien el paper dels dos àngels, col·locats un a cada costat del sant; d'altres membres d'aquella colla que assajava el ball a la sala de la rectoria eren :

Josep Ribas Canals “ el pepu”

Pere Mañe Mirats “ Peras fill”

Salvador Pasqual Casellas “ Solanet”

Josep Juncosa Serramià “ de cal Sogues”

Isidre Ribas Figueras “ de cal Janet”

Josep Vidal Nin “ el Fandó”

Josep Nin Nin “ el pulido”

Pau “ de cal satronet”

Pel que fa a la formació que adoptaven els actors durant l'assaig, Nin ens explica que els personatges es posaven formant dues llargues fileres encarades, una a cada banda de la sala de la rectoria, i al cap de munt presidint les dues fileres es colocava sant Bartomeu i els dos àngels un a cada costat. D'aquests onze membres identificats de la colla dels ball de sant Bartomeu, val a dir que quatre el Sogues, el Fandó, el Diabló i el Bartomeu de cal Casets, serien l'any 1948 membres fundadors del ball de bastons d'Albinyana. (35).

El marc històric d'activitat del ball de sant Bartomeu a Albinyana ens ve pautat per dos elements . En primer lloc el renom de “ cal diabló” que procedeix de la interpretació del paper de diable en el ball; renom que “ apareix a la segona meitat del segle XIX”, època a partir de la qual es comencen a tenir notícies continuades de textos i colles dedicades a representar el ball : Roda 1852, Sitges 1853, l'Arboç 1858...

Un segon element i potser el més important, és la conservació del text manuscrit del ball albinyanenc datat l'any 1887, manuscrit localitzat fa quaranta anys a la casa nº 7 del carrer Major. Un text, que no sabem si també podria ésser el que Joan Mañe “ el Peras” va fer servir pel darrer intent de posar l'obra en escena a meitat dels anys 40.

-B- LA LLIBRETA DE CAL ESQUERRÀ: LOCALITZACIÓ DEL MANUSCRIT.

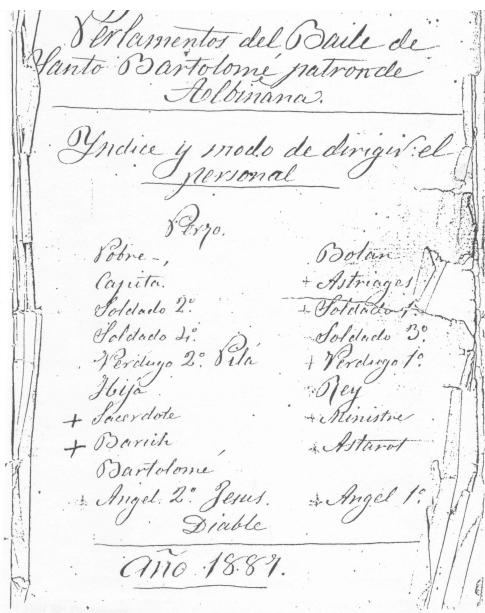
El document més important a l'hora de demostrar l'activitat del ball al nucli, és sens dupte, l'existència de la llibreta que recull els parlaments del ball.

Una llibreta que fou localitzada per l'escriptor Joan Perucho a l'adquirir la casa nº 7 del carrer Major, coneguda llavors per “ Cal Esquerrà” i més antigament per “ Cal Groc”.

El document porta per títol “ Paramentos del Baile de Santo Bartolomé, patrón de Albiñana. Año 1887.”. Joan Perucho, descobridor del text, explica a l'entorn de la seva localització:

“vers l'any 1960 vaig comprar la casa vetusta (arcades gòtiques, sales del XVII i del XVIII), i entre els documents trobats en una calaixera hi havia (...) entre altres adminicles, el Ball de Sant Bartomeu (el Bayle), patró d'Albinyana, de l'any 1887, una fotocòpia del qual proporcionaria a l'amic Manuel Bofarull, erudit i sensible .” (22).

El bon amic Manuel Bofarull, ens feia arribar una fotocòpia del text manuscrit el 5 de juliol del 1996, acompanyat d'unes notes, tot ampliant dades de la troballa:

Portada del manuscrit de 1887 que conté el text del ball parlat de sant Bartomeu d'Albinyana. (col. J. Perucho).

“ l’escriptor (Joan Perucho), aimant de les antigüalles, trobà en un bagul o una caixa plena de paperots, entre els quals hi havia aquest Ball, datat l’any 1887. Guarda l’original a la seva casa de Barcelona, però ha facilitat fotocòpia.” (23).

- ATRIBUCIÓ DE LA CÒPIA-

Pel que fa a l’atribució de l’autoria del manuscrit conservat, probablement còpia d’un altre d’anterior, hi ha dos elements claus a tenir en compte: en primer lloc la data que consta en la llibreta “ año 1887” i en segon terme el lloc de localització , la casa nº 7 del carrer Major del poble.

A partir d’aquestes dues dades, la hipòtesi més versemblant a l’hora d’establir una possible autoria d’aquesta còpia, passa per aclarir qui vivia a la casa de Cal Esquerrà l’any 1887. Sobre aquesta hipòtesi ha treballat l’amic Manuel Bofarull, que apunta

cap a la possibilitat de que el text “ fou manuscrit, amb lletra molt polida, el 1887, per l’albinyanenc Antoni Casellas i Janer, espadanyer, que - com és evident - sabia llegir i escriure” (24).

El mateix Bofarull, ens informava en la nota que ens passà l’any 1996 datalladament de l’avolució i dels moradors de l’inmoble del carrer Major :

“ Quan ell hi arribà (Perucho l’any 1960) la casa en deien ca l’Esquerrà (que escrivien Escarrà), perque el primer quart del segle XX s’hi havien traslladat els d’aquest renom. (...) Al cens de 1895 aquesta casa apareix amb el renom de “ Ca l’Estanquer”, i hi vivien: Antoni Casellas Janer , espadanyer nat el 25 de març de 1848, que sap llegir i escriure. Maria Casellas Vidal, nada el 15 de desembre de 1853, la seva muller ; i dos fills Joan Casellas Casellas (19-6-1874) i Salvador Casellas Casellas (9-11-1878).

Joan Casellas Casellas de “ ca l’estanquer” es casà el 18 de maig de 1901 amb Rosa nin i Arans (1881) filla de Joan Nin Mas i Francesca Arans Borrel, que al cens de 1895 viuen a “ Cal Esquerrà” llavorsa la casa de la plaça Vella nº 1, dita actualment “ ca la Marina”.

Un germà de Rosa Nin, Josep Nin i Arans (1886) de “ ca l’Esquerrà de la plaça Vella”, d’ofici barber, es casa amb Maria o Marina Mañe i Tutusaus, tenen un fill Josep Nin Mañe, que fa també de barber. Aquesta familia l’any 1930 viuen a la casa nº7 del carrer Major, la casa del manuscrit. (casa que l’any 1895 era dels pares del seu cunyat Joan Casellas Casellas “ l’estanquer”)

No se com, però a primers d’aquest segle la propietat de la casa del c. Major passà als Nin de ca l’Esquerrà. Josep Nin Mañe, barber d’ofici es va traslladar a viure al Pla de Manlleu (Alt Camp) ; i el fill d’aquest - alcalde pedani del nucli- va ser qui va vendre la casa cap el 1960 al Sr. Perucho. Sospesat tot plegat, tot sembla apuntar que aquest Antoni Casella Janer, espadanyer de cal estanquer, com autor del manuscrit de 1887. Tindria 39 anys quan el va copiar. No hem trobat anotada a Albinyana la seva mort.”(23).

- AUTORÍA i DATACIÓ DEL TEXT DEL BALL.-

Els balls pertanyen a un gènere folklòric popular i moltes vegades se n’ignora l’autor. Alguns d’aquests textos - particularment els de balls de sants- han estat estudiats i publicats darrerament i s’ha demostrat que alguns estan perfectament signats, o si més no, atribuïts a alguns dels pocs autors coneguts del gènere. (4). (25).

Quan el text no aporta cap referència concreta a l'entorn del seu autor ; la metodologia més utilitzada, és obviament, l'estudi comparatiu entre el text anònim i d'altres textos del gènere d'autor plenament identificat.

Un dels més prolífics autors d'aquest gènere literari- particularment especialitzat en balls de sants- va ser el texidor vallenc Marc Fusté i Oliver " Marquet de la Dona", nat a Valls el 21 de gener de 1801, i actiu encara l'any 1854.(25).

D'entre els textos i/o manuscrits signats que s'han localitzat i estudiat (25) d'aquest autor tenim:

- Ball del Sant Crist de Salomó (Tarragonès). Còpia manuscrita en català de 1843.
- Ball antic de la Mare de Déu de la Candela de Valls (Alt Camp). Còpia d'un manuscrit en català del 1854.
- Ball de Sant Pere Armengol de la Guàrdia dels Prats (Conca de Barberà). Manuscrit en castellà de finals del segle XIX.
- Ball de Sant Antimo de Figuerola del Camp (Alt Camp). Es conserva una versió en català reformada l'any 1913.

Altres textos atribuïts a Marc Fusté, alguns dels quals, hom dona avui per desapareguts, tenim (4).(25).

- Ball de Santa Llúcia d'Aiguamúrcia (Alt Camp).
- Ball de Santa Úrsula del Milà (Alt Camp).
- Ball de Santa Margarida de la Riera de Gaià (Tarragonès). Tot i que d'aquest darrer s'en conserven dos manuscrits en castellà l'un copiat per Joan Baldrich l'any 1860 i un segon copiat per Pere Vives Sordé l'any 1861. Aquest ball s'ha recuperat desde 1997 es representa el 20 de juliol de manera itinerant pels carrers i places del poble.(16).

Un estudi comparatiu entre el text albinyanenc de 1887 i d'altres balls signats per Marc Fusté ens aporten els següents paral·lelismes, que considerem prou significatius a l'hora de valorar, la possible intervenció de la ploma d'en " Marquet de la Dona" en la composició originària del text del ball de sant Bartomeu d'Albinyana.

a- Principi del ball:

- Ball del Sant Crist de Salomó-1843
text signat .

" Silencio demano a tots ;
homans, donas y compañía
hasteu ab atención,
Lo que esplico no es faulta,
Abui, del beneit San Cristo
sa celebra la diada
si hasteu atens ohireu
los prodigis i miracles."

- Ball de Sant Bartomeu d'Albinyana-1887
text anònim.

" Atención pido Señores
atención os pido a todos;
y que mucho silencio hagais
mientras que se representa
la vida, muerte y martirios
del apostol Santo Bartolomé
Patrón que es proclamado
por este pueblo de Albiñana."

b- Presentació hagiogràfica:

- Ball de Sant Pere Armengol.
text signat. (Lloa)

"Nació san Pedro Armengol
en el pueblo de la Guardia
dels Prats, de Monblanc cercano
en la hermosa Cataluña."

- Ball de Sant Bartomeu d'Albinyana.
text anònim. (pròleg)

" la patria de Bartolomé
segun dicen los escritos
es hijo de Galilea
y de aquella ciudad vecino".

c- Lloes al sant i la vila que el té per patró:

- Ball de Sant Pere Armengol.

- Ball de Sant Bartomeu d'Albinyana.

text signat

“ ¡ Feliz pueblo de la Guardia!
vuelvo a llamaros dichosos,
que la dicha habéis logrado
de tener un tal patrón
i singular abogado.”

- Ball del Sant Crist de Salomó.

text signat.(parlament del Rector)

“ - O poble de Salomó
digne de tota alabansa
de més felis y dichós
no ni á un altre en España.
O poble lo mes venturós
tens una dicha mol alta;
pensa que has anat á rebre
de tots lo mes gran profeta.”

text anònim. (pòleg)

“ oh! pueblo de Albiñana dichoso
digno de toda alabanza
pueblo que por pueblo no hay
de más feliz en España
vúelvet a llamar dichoso
que tienes dicha muy elevada
has escogido un patrón
que en la celestial patria
es muy querido de Dios.”

d- Final del ball i petició de perdó.

- Ball de Sant Pere Armengol.

text signat.

“ si falta algo en el escrito
pueden perdonar, señores
a muchos sucede lo mismo.
Esta es la vida señores
juntito con el martirio
de San Pedro Armengol “

- Ball del Sant Crist de Salomó.

text signat.

“ qui á dictat aquesta historia
del San Cristo veritable
es un tal March fuste de Valls,
perdonin si á cap Falta.”

- Ball de Sant Bartomeu d'Albinyana.

text anònim (parlament del Botxí 2º)

“ Señores aqui ha dado fin
la vida , muerte y milagro
del patrón de este pueblo
Santo Bartolomé, muchachos
hombres, mujeres y niños
perdonad si falta algo.”

e- Paralel·lisme amb romanços i cançons de tradició realista i carlina.

Es ben coneguda la implicació dels albinyanencs en la guerra realista i en les tres guerres carlines(27). Una clara mostra n'es la coneguda llibreta d'en Xaconín escrita per un soldat realista del poble entre 1820 i 1823 (31) i que recull a més tota una colla de cançons realistes de l'època:

Llibreta del Xaconín

pàg. 51

“ A las armas Cristians
y mueran los flacmesons
viva la fe de Cristo
y la Santa Religión”

pàg. 78-91

“ A Déu demano gracias
ab amor y humildat

Ball de Sant Bartomeu

Lloa final.

“ De Albiñana giralda
de flores sois, Santo Patrón
haced que en este pueblo
se conserve vuestra Santa Religión”

Llibreta del Xaconín

pàg. 92-105

per cantar unas coblas
á favor del estat,
del que pasa la España
ab la Constitució
destruynt á la Iglesia
y a nostra religió.”

“ Reyna del cel y terra
vos suplicam
bon acer y aventura
feu que tingam
en defensar la España
Deu y Señor
á Nostra Rey Fernando
y la Religió.”

- ALTRES TEXTOS DEL BALL: L'ESTAT ACTUAL DE LA QÜESTIÓ.-

A més del text d'Albinyana de 1887, es coneixen dos textos més del Ball de sant Bartomeu; el de Roda de Berò i el de Montferri.(1).

El Text de Roda de Berà.

Es conserva un quadern manuscrit amb el text del ball escrit en castellà i datat l'any 1852. Ha estat estudiat per Immaculada Cartanyà i J. Mª Martorell i publicat l'any 1989 per l'Institut d'Estudis Sinibald de Mas de la Torredembarra, sota el títol “ El Ball de Sant Bartomeu de Roda de Berà”.

El Text de Montferri.

es conserva un mecanoscrit amb el text escrit en castellà datat l'any 1940. es tracta d'una transcripció feta pel capellà de la parròquia Mn. Ramon Saborit. Aquest text ha estat estudiat per M^o Teresa Colom, en un treball titolat “ Ball de Sant Bartomeu , Montferri”, Aquest estudi apareix citat a (1).

- L'ESTRUCTURA DEL BALL , ELS PERSONATGES i L'ACCIÓ.-

-- ESTRUCTURA--

Es tracta d'un ball plenament hagiogràfic que representa dues parts de la vida del sant. En primer lloc l'inici de l'apostolat de Bartomeu, un dels dotze escollits per Crist i en segon terme el ball s'ocupa de la seva obra evangelitzadora i del seu martiri.

Segons la tradició religiosa va ser l'apòstol Bartomeu el primer en evangelitzar les regions armènies ; i en conseqüència el fundador o iniciador del que és coneix com l'esglèsia Armènia, una branca de l'esglèsia cristiana oriental.(29).

La llibreta que conté els parlaments, ens presenta un text manuscrit realitzat en plomí i lletra pròpia de l'època. Consta de un total de 51 pàgines escrites, sense numerar. L'extensió total del text es de 1070 versos octosíl-labs, escrits en llegua castellana i agrupats generalment en quartetes que presenten una rima prou irregular. La durada de la representació íntegra del text dit, es calcula que seria aproximadament de una hora i vint minuts, sense tenir en compte els interludis musicals (passades) que separen cada un dels diferents moments escènics.

El Ball de sant Bartomeu d'Albinyana s'estructura en tres parts:

1- El Pròleg: (versos 1 a 183).

Amb ell s'inicia el ball i introdueix a l'espectador en la història del Sant. Es tracta d'una breu , però detallada, sinòpsi argumental de la representació. Aquesta part la trobem en d'altres textos de balls signats per Marc Fusté com el del Sant Crist de Salomó, o el de Sant Pere Armengol de la Guàrdia del Prats.

2- EL Cos de la Representació: (versos 184-1062)

suposa el verdader corpus de l'obra, on es desenvolupa el fil argumental del ball apuntat en el pròleg: l'elecció, la tasca evangelitzadora i el martiri del apòstol Bartomeu.

Aquesta part esta dividida en IX moments escènics, entre els quals es pauten un total de 11 interludis musicals, amb les corresponents passades i moviments coreogràfics inherents a aquests tipus de representacions

3- La Lloa final: (versos 1063 a 1070)

Clou el ball, i esta a càrrec del presonatge del bolant, tal i com apareix en d'altres textos del gènere. Suposa una exaltació al poble que manté la devoció i exultació al Sant perquè lliuri de tot mal a la comunitat que el té per advocat i protector.

-- ELS PERSONATGES --

Els personatges del ball son 21 i venen perfectament especificats en la primera pàgina o coberta del quadern del ball. En aquest document es detalla clarament la posició que han d'adoptar per ballar i sota el títol “ Indice y modo de dirigir el personal” es configura gràficament el que s'anomena el “ quadre del ball”; es a dir la situació formal que han d'adoptar els actors i la delimitació del marc escènic i d'alguns dels espais en que ficcionalment s'ubica l'acció (presó, pilar de l'assotament).

“ INDICE Y MODO DE DIRIGIR EL PERSONAL”

(QUADRE DEL BALL)

	PERZÓ		
POBRE		BOLANT	<u>Part de dalt del quadre</u>
CAPITÀ		ASTRIAGES	<u>del ball.</u>
SOLDADO 2º		SOLDADO 1º	l'acció es desenvolupa
SOLDADO 4º		SOLDADO 3º	aquí dels versos
VERDUGO 2º	PILÁ	VERDUGO 1º	(789-1070)

HIJA		REY	
SACERDOTE		MINISTRE	<u>Part de baix del quadre</u>
BARICH		ASTAROT	<u>del ball.</u>
BARTOLOMÉ			
ANGEL 2º	JESÚS	ANGEL 1º	l'acció es desenvolupa
			aquí dels versos
	DIABLE		(1- 788)

En quan als personatges cal constatar que:

EL BOLANT.

Segons el text es l'encarregat de tancar el ball amb el parlament de la lloa final ; però creiem que també era qui recitava el parlament del " pròleg" que iniciava el ball, tal i com passa en d'altres representacions d'aquest tipus.

EL DIABLE.

El diable té en aquest ball un paper molt curt. Es limita a sortir a escena quan Bartomeu guareix la filla endimoniada del rei Polemó, tot treien-li el diable del cos. El seu parlament és sols una quarteta (versos 699-702). En el quadre del ball roman amagat darrera la figura de Jesús. Ni el text ni les acotacions marginals , el defineixen com un dels típics diables burlescs; tot i que no és pot descartar que a la pràctica també tingués aquest caràcter.

ASTRIAGES.

Segons recull la llegenda d'origen nestorià a l'entorn de la vida de sant Bartomeu (1), Estriages . és un príncep germà del rei Polemó II. En el text del ball es nomenat com a príncep en repetides ocasions (versos 837/ 854) i regent en d'altres (versos 860 / 988) ja que el rei i la seva filla en fer-se cristians " quieren renunciar / el cetro, corona y silla" (versos 793-794). En lloc del text però s'especifica que sigui germà del rei ; tot i que la soldadesca el té com a tal " no queremos otro rey" .

En el ball es el dolent de la pel·lícula, que fa torturar i martiritzar a l'Apòstol fins a decapitar-lo per tal d'erradicar del seu món la fe cristiana. Una funció molt semblant a la que desenvolupen el Prefecte Marcia, en el ball de sant Julià de l'Arboç. O bé el President Olibrio en el Ball de Santa Margarida de la Bisbal. En cert sentit podriem dir que Astriages, Marcia i Olibrio, son personatges massa tallats d'un mateix patró; els dolents són infinitament malvats i no s'aturen davant de res per tal d'imposar les seves idees, creences o pròpòsits i erradicar definitivament la fe de Crist.

SANT BARTOMEU.

L'apòstol Bartomeu es presentat al ball com un pescador del llac de Galileia, escollit per Jesús com un dels dotze deixebles. (versos 184-364).

Hi ha diferents llegendes a l'entorn del seu martiri ; la que sembla seguir l'argument del ball és la versió nestoriana - originària de Síria i Mesopotàmia - segons la qual " el rei d'Armènia, Polimni II, es convertí al cristianisme després que l'apòstol guarís la seva filla del dimoni, fet que concità la ira d'Astriages, germà del rei, el qual intentà d'obligar Bartomeu que adorés un ídol anomenat Baldad, i en negar- s'hi, fou martiritzat a Albanòpolis, escorxat viu." (1) .(26).

Aquest sembla ser el fil conductor que segueix l'autor del text albinyanenc a l'hora de desenvolupar la història del martiri del sant.

El culte a sant Bartomeu s'estengué cap el segle XI per tot l'occident, arran de la traslació de les seves relíquies a Roma l'any 1000, on foren dipositades a l'esglèsia de sant Adalbert, bastida sobre l'illa Tiberina (26).

Els inicis de la devoció albinyanenca vers el sant son prou primerenques ; ja que hom documenta la primera menció del temple dedicat al sant al Cartulari de sant Cugat del Vallès , porta data de 15 de febrer de 1120, s'esmenta l'esglèsia de " ... sant Bartomeu d'Albinyana, amb el seu castell..." (27).

REI POLEMÓ.

Identificat històricament amb diversos apel·latius (Polimni, Polemón, Palemón) en el text del ball figura com “ Palamón, rey de Armenia”. És correspon al personatge històric de Polemó II, que va regnar documentalment entre els anys 37 aproximadament i el 68 de la nostra era. Si tenim en compte que fou confirmat en el tron per l'emperador Calígula (37-41 d.C.) i que fou destronat per Neró (54-68 d. C.).

El reialme d'aquest monarca va comprendre els territoris i regnes històrics del Pont, del Bòsfor i la Cilícia, territoris del nord-est de l'actual Turquia i la costa sud de la regió d'Anatòlia(29).

Era fill de Polemó primer , rei del Pont i del Bòsfor. L'any 48 d. C. va casar-se amb Berenice, filla d'Herodes Agripa, el Major (nét d'Herodes el Gran) i Vda. del seu oncle Herodes Polí, rei de la Calcídia i finat aquell mateix any.

Si atenem al relat del ball d'aquest matrimoni, o d'algun enllaç anterior, Polemó II va tenir una filla. Després del seu enllaç es convertí al judaïsme, del que va desvincular-se i adjurar temps després, en descobrir l'adulteri de la seva muller amb el seu pròpi germà Herodes Agripa, el Menor, rei de Calcis (amb el que visqué amistançada durant 25 anys).

L'emperador Neró (54-68 d.C.) el despullà del reialme del Bòsfor i li va oferir per compensació part del territori de la Cilícia. Finalment l'any 68, Neró va obligar-lo a abdicar del reialme del Pont i aquest territori va passar a ser una província romana. (28).

L'acció del ball doncs cal situar-la al segle primer, entre les dues dècades compreses entre l'any 48 i el 68 d.C.

Tant per l'existència d'una filla , com pel fet de que Neró va oferir-li una part del territori de la Cilícia, territori on es fundaria segles més tard l'estat cristià de la “petita Armènia” , d'on el segle XI sortiren les despulles del Sant cap a Roma i del que en conseqüència es titula rei a Polemó en el text del ball de sant Bartomeu . (26). (29).

ELS ÀNGELS.

Apareixen un a cada costat de la figura de Jesús en el quadre del ball ; posició que ens recorda la seva participació en d'altres balls , com ara el ball de diables, en que sant Miquel i l'àngel es situen als costats de Llucifer.

La seva funció es essencialment la d'interpretar les sis cançons amb que s'acompanya el ball , per tal d'animar i recordar al protagonista que Déu és amb ell. Aquestes peces estan integrades per una quarteta, i tant sols en el VII moment escènic, als àngels canten una composició de vuit versos. Ni el text del ball , ni les fonts orals recullen o recorden la música d'aquestes cançons. Tant sols en el IX moment escènic, tenen un parlament.

La intervenció més directa en l'acció la trobem en el II moment escènic (V. 365-458), quan després de que Déu fa caure a l'Ídol Astarot del seu altar, l'àngel primer, posa els peus sobre d'Astarot, igual que també fan els àngels damunt Llucifer i el capità Borron en el ball de Diables, un simbolisme entre bé i mal que resta clar en ambdós casos.

BARICH i ASTAROT.

representen als dos Ídols que eren venerats oficialment en els territoris sota domini del rei Polemó II. El text del ball els presenta com a veritables homes-Déu vivents , es parla clarament del “ Dios Barich” i “ Dios Astarot”, que tenen temple i fins i tot sacerdot.

Els noms d'aquests dos personatges provenen de la més antiga tradició del teatre medieval català. Ja en el text del conegut com “ Misteri de la Selva del Camp” (representació de l'Assumpció de Madona Santa Maria, text de final del segle XIV) ja apareixen uns personatges amb aquests noms “ Barit” i “ Astarot”. En el Misteri de la Selva, representen a dos diables ridiculitzats per negar-se a complir les ordres de Llucifer, per tal de fer caure a Maria en temptació. Així en el VII moment escènic d'aquesta

representació assumpcionista, veiem com el “ diable Astarot refusa d’obeir Llucifer davant la gran santedat de la Mare de Déu; per això, és colpejat pels altres diables. Barit és el segon diable que es nega a complir les ordres de Llucifer, el qual el castiga ‘a pena e turment.” (30).

Els dos noms pròpis donats a dos diables de la representació del Misteri de l’assumpció al segle XIV; han passat al segle XIX a encarnar a dos Ídols contra els que sant Bartomeu s’enfronta .

**GOIGS
A LLAOR DE
SANE BARTOMEU**

D'ALBINYANA

PLUJ NOU MONTAT DE DÉS
I PORTEN VESTIT DE GRANA,
PROTEGU SEMPRE ALBINYANA,
CANTEN SANT BARTOMEU.

QUAN APUNTEVA EL NALÍ
I FOU L'ORA DE LA VIDA,
JANUARIAT UN ESCOLLÍ
PAR A FER-LI COMPANYIA,
I AHO MÉSQUÈ HONORAVA
UN TORNA ORLANDO SEU.
PROTEGU SEMPRE ALBINYANA. 30

LA LLIBRE VÉREU PLANGER
PAR VOSTRE DESCONFORTE,
I AHO EL DUC DE MURCIA HA
CORREU LA SALT MORTAL;
CONVERTIR LA CONT PEGADA
I MANTENIR A SANT MATEU.
PROTEGU SEMPRE ALBINYANA. 30

EL DOTAL ENLARA EL COLLEI
QUAN EL MARITJÍ VA ARRIBA,
I HO LLIBRE MATEU: LA DOLLÍ
PAR DELAR-VOS UN CARÍ VIVA.
I VELLÍ... NALÍ... DE GRANA.
PROTEGU SEMPRE ALBINYANA. 30

NO MANTENIU FINS QUE EL DOTAL
CALIA IRAT LA VOSTRA COSTA
I JA OBEI L'AMBA DOLLÍ,
SOM UN MESA A L'ESTRE FESTA.
SI LA GRACIA HA SORRIDANA,
EL CANTAMENT DE LA LLIBRE.
PROTEGU SEMPRE ALBINYANA. 30

ALBINYANA FA MÉS AHO
PRIMÉREU EL VOSTRE PATRONATJÍ
I VIVINT DOLLÍ I AHO
HO COMENÇAT EL LLIBRE VIATJÍ
DE MOSTRA VIDA, SAN DREU,
I DOL CITA QUE MÉS APERMANA.
PROTEGU SEMPRE ALBINYANA. 30

1896

**GOIGS A SANT BARTOMEU APOSTOL
PATRÓ DE MASARBONÉS**

PLUJ QUE ESPERAVEM LA SORT
DELLIBRE EN VOSTRE VOSTRE
CORREU SANT BARTOMEU.

SI LA PELL HA ARRIBAT,
VOS HO SÍU LLIBRE SUP VOSTRE,
PER SÍU LLIBRE SUP VOSTRE,
BEI A HONOR UN ESPANT CANTAR.
PLUJ QUE EL DUC DE MANTENIR
UN EL DIBLE VOS VOS EL POU
CORREU...

QUAN EL CAMP PATRÍ DE SEI,
L'ON EL NIOU DE LLIBRE LLIBRE,
L'ON DE POR DORA UN VELLÍ,
L'ON EL NIOU D'UNA VOSTRE,
COM EN UN DOLLÍ MATEU,
PLUJ MATEU NO DRE DELIBRE,
CORREU...

QUAN PADREU A CANS MOSTRA
CORREU PADREU A VOS
SOM ALIBREU DE LA LLIBRE VOSTRE
I EL MATEU A EL DOLLÍ GRAN,
I EL QUE MATEU VOSTRE VOSTRE,
DOLLÍ MATEU QUE MÉS PADREU.
CORREU...

COM PADREU DEL SEUOR
CANTEN A ARRIBAT MÉS EL
CORREU VOS VOS EL VOSTRE
I EL SEU, PER PADREU EL VOSTRE,
I EL SEU DE VOSTRE VOSTRE
DOLLÍ MATEU QUE MÉS DOLLÍ
CORREU...

HOU DOLLÍ DE VIDA VOSTRE
CORREU VOSTRE MATEU PADREU
CORREU VOSTRE VOSTRE VOSTRE
PARQUÉ MATEU MATEU MATEU
L'ON A DOLLÍ MATEU PADREU
DOLLÍ MATEU A EL GRAN DOLLÍ.
CORREU...

PLUJ QUE ESPERAVEM LA SORT
DELLIBRE EN VOSTRE VOSTRE
CORREU SANT BARTOMEU.

1900

NOTES

- 1- Immaculada Cartanyà i J.Mª Martorell a “ El Ball de Sant Bartomeu de Roda de Berà” . dins a Monografies n° 4, Institut d’Estudis Sinibald de Mas. Torredembarra 1989.
- J. Mª Martorell i Coca a “ Extensió i Vitalitat del ball de Sant Bartomeu” . Comunicació presentada al Congrés de Balls Parlats. Actes del Congrés. Edicions El Mèdol. Tarragona 1992.

- 2- Salvador Arroyo a “ Religiositat i cultura popular: Les oracions de la Pepa Flaessa (1882- 1984).
- 3- Salvador Arroyo a “ El Ball de Malcasats del Vendrell”. Premi Nacional Joan Amades 1991.
- 4- A.A.V.V. “ El Ball del Sant Crist de Salomó”. Col·lecció l’agulla. El Mèdol, 1991.
- 5- Pere Anguera i Josep Bargalló a “ Religió , ideologia i literatura popular els balls parlats del Camp de Tarragona”. Dins Universitas Tarraconensis VIII (1985-86). Tarragona . Facultat de Filosofia i lletres. divisió de Geografia i Història.
- 6- Anguera i Bargalló citen a (5) A.H.C.R. lligall “ A. Borràs”, plec “ cuentas de las obras de la capilla de Santo Domingo “ . doc s.n. , s.d. , 1789?.
- 7- el “ Diario de Barcelona” de 19-8-1853 anuncia la sortida dels “ seis bailes ... y el de S. Bartolomé”, per la Festa major del 1853. Citat a (8).
- 8- Escola de Grallers de Sitges, quadern nº 1 “ Balls i Danses dialogades o teatre de plaça”. Sitges 1980, esmenta a la pàg. 4 que “ la (actuació) de 1858 va estar feta per una companyia de l’Arboç”.
- 9- Joan Amades i Gelats a “ Costumari Català”. Vol-. IV, pàg. 624.
- 10- Joan Amades i Gelats a “ Costumari Català” . Vol. IV pàg. 899- 900.
- 11- Joan Amades i Gelats a “ Costumari Català” Vol.-IV, pàg. 910.
- 12- Joan Perucho a “ Els Fantasmes d’Albinyana” dins a “ Històries Apòcrifes” pàg. 145. Aplegat a “ Perucho i Albinyana”. Editorial Mediterrània 1995.
- 13- Manuel Bofarull a “ A Albinyana fan senalles i a les Peces senallons ...”. Article publicat al setmanari “ Diari del Baix Penedès” de 22 d’agost de 1997.
- 14-Manuel Bofarull a “ Recreació del Ball de Marcos Vicente”. parlament llegit en l’acte de celebració del 50 è aniversari de la darrera reorganització del ball. Societat de les Peces d’Albinyana 14 de setembre 1997.
- 15- Manuel Bofarull i Terrades ens explicava aquest punt en unes notes que ens feu arribar el 26 de setembre de 1997.
- 16- Enric Garriga Martí “ El Ball de Santa Margarida , una recuperació que ve de lluny”. Programa de presentació de la representació itinerant del ball. La Riera 20 de juliol 1997
- 17- Josep Mercadé i Riembau “ El Ball de Sta. Magdalena de Bonastre , una tradició a recuperar”. article publicat a Gran Penedès. Butlletí del I.E.P. nº 17. desembre 1989.
- 18- Robert Vallverdú Martí a “ El Ball parlat de Sant Ramon de Penyafort de Masllorenc”. Comunicació presentada al Congrés de Balls Parlats. Actes del Congrés. El Mèdol 1992.
- 19- Entrevista a Frederic Porta Bardina (27-9-95) qui va introduir el ball de bastons a Albinyana procedent de Bonastre. El seu pare va entrar de secretari a l’Ajuntament

d'Albinyana i la seva família es traslladà desde Bonastre el febrer de 1948. Porta era ja ballador del ball de bastons de Bonastre.

20- Salvador Arroyo a “ Els Balls Parlats a la Bisbal del Penedès”. Ajuntament de la Bisbal . 1996.

21- Programa de la Festa Major d'Albinyana de 1950 (24,25,26 d'agost) consta anunciada com “ Colla de Bastoners del Centro Parroquial”. (Col. Manuel Bofarull).

22- Joan Perucho a “ Albinyana 'Mon Amour'”. Article publicat al diari “ Avui” 20 de juny 1996.

23- Manuel Bofarull ens explica aquest punt en unes notes mecanoscrites que ens féu arribar el 5 de juliol de 1996, poc després de rebre les fotocòpies del text del ball de la mà de la filla de Joan Perucho.

24- Manuel Bofarull a “ Sant Bartomeu, deixeble eficient i apòstol escorxat”. Article publicat al setmanari “ Diari del Baix Penedès” de 20 d'agost de 1999.

25- Albert Palacín Artiga a “ Marc Fusté, Marquet de la Dona i els seus balls parlats”. I.E.V. 1993.

26- Joan Josep Rocha Serra a “ La Festa Major de Sitges”. Grup d'Estudis Sitgetans. Sitges 1997.

27- Manuel Bofarull Terrades a “ Albinyana”. dins la Col·lecció La creu de terme nº 6. Cossetània Edicions. Valls. 1999.

28- Enciclopèdia Espasa Calpe.

29- Gran Enciclopèdia Catalana.

30- “ Representació de l'Assumpció de Madona Sta. Maria. (Misteri de la Selva)”. Edició del text anònim del segle XIV a cura d'Amadeu J. Soberanas. Patronat de la representació. La Selva del Camp. 1983.

31- Ramon Arnabat, Manuel Bofarull i J.A. Ventura a “ la Llibreta d'en Xaconín. Dietari d'un soldat realista del Penedès (1820-1823).”. Editat pel I:E.P. 1993.

32- Jordi Mercadé i Rius a “ La desaparició dels parlaments dels balls de diables al Baix Gaià”. Revista El Dragabales, nº 13 gener – febrer 2001. Ball de Sant Miquel i Diables de la Riera de Gaià.

33- Text publicat al setmanari vendrellenc Baix Penedès de 23 d'agost de 1930. Nº 1273, pàg. 6.

34- S.E. Garetà a “ La necessitat d'un desgreuge: El Ball de Sant Bartomeu de 1990”. Article publicat a la revista La Xermada. Sitges Festa Major 2000.

35- Entrevista a Josep Nin Urgell “ El Diabló” (1933) d’Albinyana, entrevistat junt amb l’amic Manuel Bofarull a cal Sogues d’Albinyana el 23 de setembre del 2000.